

## Prešeren in konstituiranje slovenskega naroda

BORIS PATERNU

Na stoletja dolgi zgodovinski poti narodnega osamosvajanja Slovencev, ki so do svoje države prišli šele v današnjem času, zavzema Prešeren pomembno in ključno mesto. Njegovo pesniško delo, nastalo v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja, danes presojava ne le kot prelomni pojav, saj pomeni prvo zanesljivo uveljavitev estetsko razvite in umetniško suverene slovenske poezije, temveč tudi kot naš prvi dokument dozorele, lahko bi rekli moderne narodne zavesti. Če marčno revolucijo leta 1848 in "pomlad narodov" pogledamo skozi Prešernovo pesniško delo, pridemo do spoznanja, da so bile stvari na slovenski strani duhovno pripravljene, tako rekoč na tekočem že pred samim zgodovinskim prelomom, ki je pomenil odločilni premik na poti k osamosvojitvi avstrijskih narodov.

Novodobno narodno zavest je Prešeren razvil na njenih treh temeljnih območjih: v jezikovnem, političnem in bivanjskem mišljenju. Vse tri skupaj in v notranji soodvisnosti pa so njegovi vezanosti z narodovo skupnostjo določale smer, globino in moč.

Naj bo na prvem mestu našega opazovanja jezik. Leta 1837, ko je imel Prešeren glavni del svojega pesniškega opusa že za seboj, je Stanku Vrazu dne 5. julija pisal naslednje: "Namen naših pesmi in siceršnje literarne dejavnosti ni nič drugega kot kultivirati naš materni jezik." Trditev je sicer nekoliko zaostrena, ker je polemično namenjena Vrazu, ki je zapuščal slovenski knjižni jezik in se odločil za "ilirščino" in njeno zagrebško središče, vendar je v njej zaobsežen zelo bistveni del Prešernovega in Čopovega programa. V jedru njunega programa je namreč delovala misel: razviti in kultivirati slovenski jezik čez meje njegovih vsakdanje praktičnih in versko poučnih potreb in ga usposobiti tudi za višje in najvišje potrebe, to se pravi za visoko poezijo po zgledu in merilih razvitih evropskih literatur. Šlo je seveda za velik korak čez Kopitarjevo puristično zamejevanje knjižnega jezika v kmečki idiom in zamejevanje slovenske književnosti v književnost za herderjansko "miroljubne poljedelce". Prešeren je jezikovno polemiko, ki pa ni bila samo jezikovna, začel s satirično *Novo Pisarijo* leta 1830 in ob njem Čop s svojo znanstveno argumentacijo v pismih in javnih spisih. Leta 1830 je zapisal: "Dokler je namreč jezik omejen samo na pojmovni svet preprostega kmeta, dokler še ne more izražati višjega življenja in znanstva, pač ne more zase zahtevati označbe *kultiviranega jezika*." In dokler so književna dela nekega naroda omejena samo na verska in poučna dela, na tako imenovano "kmečko literaturo", je to v bistvu revna stvar, je menil in zapisal Čop. Oba s Prešernom sta uzrla trenutek, ko morajo Slovenci priti do visoke in svobodne literature, ki bo pritegnila tudi izobražence. Zato je glavna smer razvoja jezikovno kultivirana in estetsko zahtevna poezija, taka pa bo, če se bo preizkusila ob reprezentativnih oblikah in žanrih evropske poezije od antike do sodobnosti, predvsem pa ob njenih romanskih zgledih, med katerimi je na prvem mestu sonet kot preizkusni kamen jezikovne in pesniške kulture sploh, kot sredstvo zoper izrazito preproščino. Čop je bil med Slovenci prvi, ki je (v pismu prijatelju Saviu 1. junija 1828) postavil načelo literature kot avtonomne umetnosti, ki ni podrejena niti pravilom morale niti pravilom dejanske resničnosti, temveč ima svoja lastna merila. Prešernova poezija, kot jo poznamo danes, postane historično in estetsko razvidna prav v danem programskem okviru, kjer sta se pesnikova praksa in kritikova teorija ujemali, njuno glavno stičišče pa je bilo v pojmovanju jezika in usmerjenosti k njegovem visokem

kultiviranju. Seveda je imel njun program tudi politično vsebino. Nastajal je po meri kompletnega in ne reduciranega naroda. Prestopal je konzervativno predstavo o Slovencih kot "miroljubnih poljedelcih", se pravi kot nekem politično še problematičnem kmečkem ljudstvu. Njun jezikovni nazor, in o tem se je takrat lahko v javnosti pisalo, je v svojih temeljih nosil tudi novo politično opredelitev.

Prešernov in Čopov jezikovni nazor je imel široko evropsko zaledje in močno oporo je med drugim našel v zgodnji schleglovski varianti romantike. Še posebej pri Friedrichu Schleglu in njegovi filozofiji jezika, zapisani v znamenitem delu *Geschichte der alten und neuen Literatur* (1812), primerjalni zgodovini evropskih književnosti od antike do sodobnosti. V tem delu je Friedrich Schlegel postavil težišče v kulturo jezika kot merila ne le za nastanek in obstoj pomembne književnosti, temveč tudi dokaza o obstoju naroda sploh. Če na najkrajši način povzamemo notranje sosledje schleglovske filozofije jezika, ki je za Prešerna in Čopa takrat postala zelo aktualna, lahko njene misli razporedimo takole: jezik je najdragocenejši dar narave; po govorjenju sklepamo o njegovem nosilcu, se pravi o človeku in njegovem duhu; po doseženi kulturi jezika pa sklepamo o narodu in njegovi moči; najvišje uresničenje jezika predstavlja poezija, in ta dokazuje resnični obstoj in moč naroda; kajti dejanja lepote in duha so nad dejanji vojaške in politične moči - Homer in Platon sta Grkom dala več kot osvajalec Aleksander in zakonodajalec Solon; zgodovina narodov je torej predvsem zgodovina njihove zavesti, jezika in poezije. August W. Schlegel je zapisal, da je "za zdaj svobodni dejavnosti odprto samo duhovno področje" in Čop je zapisal podobno, da je poezija v danem položaju (Metternichovega absolutizma) za narodovo uveljavitev najbolj primerna, ker "je najmanj odvisna od zunanjih razmer". V omenjenem Friedrichovem delu so bile tudi misli, ki so morale še posebej pritegniti Čopa in Prešerna. Na primer: da ima vsak narod "pravico do posebne literature, do svoje lastne jezikovne omike, brez katere tudi ne more biti lastne, splošno učinkovite nacionalne duhovne omike, temveč v nekem tujem jeziku priučena in privajena omika, ki v sebi ohranja zmeraj nekaj barbarskega /.../ Narod, kateremu jezik podivja ali ostane v surovem stanju, mora ostati sam barbarski in surov. Narod, ki si pusti oropati jezik, izgubi zadnjo oporo svoje duhovne, notranje samostojnosti in v resnici preneha obstajati." Sonet je med drugim tudi sredstvo zoper barbarizacijo jezika. In tako dalje. V tem kontekstu je lažje razumeti Čopov in Prešernov kult sonetizma s *Sonetnim vencem* vred. In lažje je razumeti, zakaj se je Prešeren - ki je bil osebno toliko svoboden, da ni prenesel verige niti pri žepni uri - tako do kraja podredil tistemu, kar je Tinjanov nekoč imenoval "grandiozen in trd boj za formo", in naravnost neverjetne moči vgradil v kulturo pesniškega jezika. Ljudje, ki gledajo od daleč, morda danes to bolj vidijo, kot vidimo mi. Ameriški slavist H. R. Cooper je na primer v Prešernu odkril najprej in predvsem "lingvističnega genija" (v monologiji *Francé Prešeren*, Boston 1981).

Toda Prešernova narodnouveljavitvena misel ni ostala samo znotraj jezikovne in literarne "prebuje", ki jo je na Slovenskem na nekoliko nižji ravni razvilo že razsvetljenstvo, v prvih zarodkih pa celo že reformacija 16. stoletja. Pogнал jo je tudi v območje njene neposrednosti, v območje političnega mišljenja in nastopanja. Njegova *Zdravljica*, ki ob nastanku leta 1844 zaradi posebne cenzure ni mogla iziti in je bila natisnjena šele aprila 1848, pomeni prelomno mesto v zgodovini slovenske osamosvojitvene misli. V njej je zelo radikalno izražena ideja narodne samostojnosti in neodvisnosti v okviru enakopravnosti, spoštovanja in prijateljstva vseh narodov, ideja, ki družbi v sebi tolikšno mero politične razumnosti in humanega utopizma, da je preživela čas in je aktualna še danes. Pri Prešernu je nastala kot prenos idej francoske revolucije - o enakosti, svobodi in bratstvu - na temeljno slovensko vprašanje, ki je bilo vprašanje narodnega obstoja. To vprašanje je Prešeren z vso odločnostjo postavil v domači prostor

in obenem v široka mednarodna razmerja. In naposled na globljo etično podlago, saj se njegova marseljeza ne konča s krettno moči ali sile, temveč se izteka v misel o dobrih ljudeh kot temelju dobrega in razumnega sveta, s tem pa v personalistično razsežnost političnega osvobajanja človeštva. V Zdravljici tudi ni mogoče prezreti odmevov idej G. Mazzinija, ustanovitelja gibanja za osvoboditev in združitev Italije (*Mlada Italija*, 1831), ki je postavil v ospredje republikanska, federativna in demokratična merila v urejanju odnosov med narodi. Računal je s Slovani pri razbitju avstrijske "ječe narodov" in bil hkrati odločen nasprotnik ruskega despotizma. Tudi Prešeren je na slovansko solidarnost, ki ji je dal v Zdravljici nekaj, vendar ne preveč prostora, v resnici gledal podobno, to se pravi z odporom do avstroslavizma pa tudi do ruskega carizma in južnoslovanskega ilirizma, obenem pa s simpatijami do poljske revolucije. Zdravljica se je v slovensko zgodovino zasadila zelo močno in je vsaj trikrat odigrala pomembno vlogo. Prvič takoj po objavi leta 1848, ko je dajala pobudo in samozavest pri nastajanju ter uveljavljanju prvega slovenskega političnega programa. Drugič nato med drugo svetovno vojno in okupacijo na strani narodnoosvobodilnega upora. Ob stoletnici nastanka je doživela svojo znamenito in izredno lepo partizansko izdajo, nastalo v gorenjskih gorah, v Davči pod Blegošem decembra 1944 in je nekakšen bibliofilski čudež ilegalnega tiska evropskega odpora zoper nacizem. Tretjič pa je pesem znova močno zaživela ob nastanku samostojne slovenske države in najprej spontano, zatem pa tudi uradno postala državna himna.

Toda pričevanja Prešernove pokončne politične volje segajo tudi čez meje njegovih pesniških besedil in so bila del njegove življenjske resničnosti. Ni samo naključje, da so prav na območju mesta Kranja, kjer je leta 1848 živel in delal, volitve za frankfurtski parlament doživle tako hud poraz. Marsikaj kaže na to, da sta bila Prešeren in njegov prijatelj, preddvorski kaplan Luka Pintar (ki je bil pozneje osumljen, da snuje slovensko državo) učinkovita agitatorja zoper Frankfurt. Prešeren je spomladi 1848 kot odvetnik vodil tudi kolektivno pravdo 106 kmetov in meščanov zoper dajatve desetine dekanu Jožefu Dagarinu. Pozornost lahko prav tako vzbuja znamenita peticija mesta Kranja, ki jo je na zadnjem zasedanju stanovskega deželnega zbora v Ljubljani dne 6. aprila 1848 predložil pesnikov kranjski prijatelj, jurist Karel Florian. Govori o mestni samoupravi, o podržavljanju cerkvenega premoženja, o slovenskem šolstvu, o slovenski univerzi in o odpravi telesne kazni. Skoraj ni mogoče dvomiti, da je bil zadaj Prešeren. Vsekakor so ta dejanja, ki pričajo o tem, da so se znotraj Prešernovega pojmovanja naroda in njegove osamosvojitve odpirala tudi že globinska socialna vprašanja in se pojavljale opredelitve, ki so kazale daleč naprej.

Tretje mišljenjsko območje, ki je iz osebnih globin spremljalo in po svoje tudi določalo Prešernovo politično voljo, je bilo območje njegove bivanjske, da ne rečemo filozofske zavesti. Navzven je Prešeren, tudi za površne oči, veljal za "frajgasta", torej za človeka, ki se ne drži veljavnih družbenih konvencij in norm, vse od zasebnega življenja pa do utrjenih političnih in verskih pravil. Šef ljubljanske policije, birokrat dr. Franz Uhrer je pesnikovo četrto prošnjo za samostojno odvetništvo leta 1844 zavrnil z naslednjimi pisnimi ugotovitvami: da je sicer pošten in sposoben jurist, vendar živi neurejeno, se drži "nefinih manir", je brezobzirno kritičen in grajav, njegova verska načela pa so "slabotna in zaradi hudega racionalizma zmešana". Sklep se je glasil: za odvetnika bi bil primeren, "le če bi spremenil načela in svoj način življenja". Tak je bil pač Prešeren v očeh provincialnega uradnika Metternichove dobe. Resnejše zaledje tega pesnikovega civilnega in površinskega videza je bilo duhovno mnogo zahtevnejše in se pokaže iz njegovega opusa. Zelo na kratko bi pot njegove bivanjske zavesti zarisali takole: izstop iz mitičnega mišljenja, iz varne "vere staršev"; prestop v kritično zavest evropskega svobodomnja, šolanega ob antiki, renesansi, razsvetljenstvu in sodobni ro-

mantiki, pri čemer je še posebej opazna črta verskega skepticizma, na primer pozornosti do avtorjev, kot so T. Lukrecij, François Dupuis, David F. Strauss in podobna izzivalna imena tistega časa. Tudi filozofijo razsvetljenstva je dojemal zunaj naivnega optimizma in njene vodilne pojme, kot sta na primer "razum" in "sreča", sprejemal skozi paradokse obrate ("strup spoznanja", "sreče jeza"). Še več. V *Slovesu od mladosti* in v *Sonetih nesreče* se je odprl položajem eksistencialnega absurda, problematiziral vrednost bivanja sploh ("življenja gnus") in prispel do stanj skrajne resignacije. Vendar se prav v konicah Prešernove resignacije zmeraj znova pojavlja kljubovanje in vztrajanje, tudi ne glede na smisel takega ravnanja. Ta eksistencialni kontrapunkt, ki deluje v samem jedru pesnikovega bivanja, je preverljiv celo v njegovi metaforiki. Tako na primer v sklepu mračnih *Sonetov nesreče* stojita stiha: *naprej me sreča gladi ali tepi./ me tvalo najdlja boš neočutljivo.* Tvalo je nekaj nemočnega in trpnega, hkrati pa nekaj, ob čemer se vse razkolje. V metafori se srečuje dvoja pomenov: poraženost in odpornost, resignacija in kljubovanje. Prešeren je razumljiv samo, če ga gledamo z obeh strani. Dvojnost podleganja in pokončnosti zavzema vse vidnejše in usodnejše položaje njegove bivanjske zgodbe, povedane v *Poezijah*. Kretnje vztrajanja pa so pripete na različne idealitete: od panteizma do vere v poezijo in ljubezen, pa mimo razdrtja vseh idealitet z metafizično vred do sprejemanja docela nezavarovane, k človeškemu peklu in nebu odprte eksistence, kakršno je upesnil po razpadu svojih poslednjih laičnih mitov v *Pevcu*. Toda tisto, k čemur se spet in spet vrača, je v resnici notranje nepristajanje na resignacijo, tudi kadar je sredi nje same, je razdalja od obupa tudi takrat, kadar scela pada vanj. Celó do svoje nevernosti je naposled zavzel razdaljo globokega premisleka, ko je sestavljal nagrobni napis: *"Tukaj počiva Franc Prešeren./ nejeveren in vendar veren."* In če si kje Prešeren ni dovolil obupa, se je to zgodilo tedaj, ko je šlo za razmislek o obstoju ali izginotju njegovega naroda. Sem se je obračala njegova jezikovna in poetološka misel, sem se je stekala njegova politična volja in sem se je navsezadnje naravnala tudi njegova zavest, nihajoča iz porazov k pokončnosti. In narobe, njegova narodna oza-veščenost je dozorevala pod silovitimi izkušnjami odprte, nezavarovane in skrajno dinamične eksistencialne zavesti. Ta mu tudi v politiki ni dovoljevala naivnih pogledov in ver pa tudi provincialne omejenosti ne. Nemška kritika je to opazila. Ko je Vinzenz Rizzi leta 1849 ocenjeval *Poezije*, je zaznal ne le odločnost, temveč tudi svetovljansko širino in kulturo pesnikove nacionalne zavesti. Zapisal je, da "Prešeren pri vsej svoji goreči ljubezni do domovine spričo svoje univerzalne in resnično humane omike ostaja zunaj tiste grobe enostranosti, ki v domovini hoče najti vse ..."

Prešernov prispevek h konstituiranju slovenskega naroda je resnično velik in posebno močan v dozorevanju nacionalne zavesti. Vse tri njene glavne sestavine - jezikovno, politično in bivanjsko zavest, brez katerih zrele narodne zavesti biti ne more, tudi danes ne - je razvil do vrhnjih ravni svojega in niti ne samo svojega časa.